

Tiden læger desværre ikke alle sår!

Cand. Psych. Susan Hart

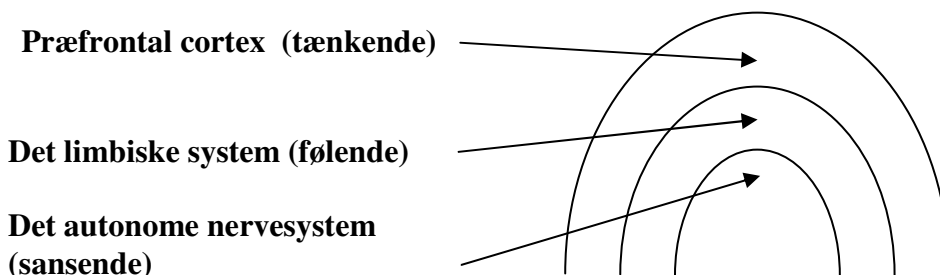
Det har overordentlig stor betydning, hvordan vi som samfund betragter og behandler vores svageste børn, for at undgå den negative sociale arv. Statistikker viser desværre alt for tydeligt, at trods en massiv indsats er der kun få børn der vokser ud af livsbetingelser, der fra starten har været ugunstige, især de børn der er opvokset i kaotiske hjem præget af uforudsigelighed, misbrug, omsorgssvigt og overgreb. Den tidlige forældre-barn kontakt har overordentlig stor betydning for personlighedsudviklingen, da det er forældrenes indflydelse på barnet, som lægger grundlaget for dets evne til at indgå i sociale interaktioner med dets omgivelser.

Det er nødvendigt at komme de særligt belastede familier i møde tidligere, idet det navnlig er i barnets første leveår, at chancerne for at bryde den negative sociale arv er størst. Forskningsmæssigt er man ved at være nået langt i forståelsen af hvordan omsorgssvigt og overgreb i den tidlige forældre/barn kontakt præges ind i barnets udviklende hjerne. Spædbørnsforskningen har i mange år påvist, hvad en sikker base betyder for spædbarnet og vigtigheden af barnets behov for en stabil primær person, som barnet kan relatere sig til.

I de senere år er man kommet tættere på, hvad det er i den tidlige kontakt mellem forældre og barn, der er nødvendig, for at barnet senere udvikler sin identitet og kan indgå i samspil med andre. Personlighedsudviklingen er afhængig af forældrenes nærvær, glæde og interesse, som barnet skal opleve allerede fra fødslen. Dette danner grundlaget for elementære modeller for udviklingen af, hvordan barnet senere kan indgå i samspil med andre. Hvis barnet i det første leveår ikke stimuleres gennem en imødekommende, omsorgsfuld og følelsesmæssig afstemt kontakt, kan det give varige personligheds-mæssige skader. I efterkrigstiden har man haft rig mulighed for at undersøge, hvordan forældreløse børnehjemsbørn der fik tilstrækkelig pleje, men kun tilfældig og utilstrækkelig omsorg, udviklede sig, skader der i nutiden bl.a. er blevet kendt fra de rumænske børnehjemsbørn. I Danmark ses skaderne sjældent så udtalt som hos disse børn, idet utilstrækkelig forældreomsorg kun yderst sjældent er så omsiggribende som i ovenstående tilfælde. Derimod ses der desværre alt for ofte børn fra socialt belastede familier, med umodne, psykisk syge- og misbrugende forældre, der har massive træk af tidlig følelsesmæssig frustration. Familier som ofte længe har været kendt i kommunernes socialforvaltninger, af privat praktiserende læger, sundhedsplejersker og i daginstitutionerne. Antallet af disse børn kendes ikke, da omfanget af deres følelsesmæssige skader ofte først viser sig i sit fulde omfang i ungdomsårene.

Forskningen af børns følelsesmæssige udvikling er også begyndt at få hjælp fra en ny front, nemlig gennem neurobiologien. Dybtliggende strukturer i hjernen modnes i løbet af barnets første leveår, og gør det senere muligt for barnet, at indgå i legeadfærd, udvikle følelser for andre og indgå i en gensidig kontakt. Den følelsesmæssige afstemning mellem forældrene og barnet er med til at etablere og modne nerveforbindelser i hjernens følelsesmæssige områder. Hjernen har sin vækstspurt fra fødslen og indtil barnet er et par år gammelt. En følge af denne timing er, at hjernen er yderst følsom overfor skadevirkninger i netop denne fase. Den påvirkning barnet får fra forældrene, fungerer som ”drivkraft” for struktureringen af nervesystemets kredsløb, og mangel på relevante erfaringer i den tidlige fase, kan have varig indvirkning på hjernens udvikling. De erfaringer barnet har haft i sin relationer til omsorgspersonen tidligere i dets liv, udspilles senere i kommunikationen med andre, i nysgerrigheden overfor omverden og i opmærksomhedsfunktionerne.

For at forstå nervesystemet, og hvordan traumatisering virker ind på nervesystemet, kan det være givtigt at forstå, hvordan hjernen har udviklet sig igennem evolutionen. Som inspiration til denne forståelse udviklede Paul MacLean fra 1949–1990 teorien om den tredelte hjerne, hvor han opdelte hjernestrukturer i tre lag, som han forestillede sig var kvantespring i den menneskelige hjernes evolutionære udvikling. MacLeans forståelse af hjernen, som et hierarkisk system, kan noget fortegnat opdeles således:

MacLean (1970, 1990) delte de tre hjernestrukturer op i forskellige mentaliseringsformer og kaldte det mest primitive lag for **protomentalisering**, det midterste lag for **emotionel mentalisering** og det tredje lag for **rationel mentalisering**. Det lag protomentaliseringen foregår i, kaldte MacLean for reptilhjernen. Denne hjernedel arbejder instinktivt og består af hjernestammen, bl.a. det autonome nervesystem. Den har nedlagt nogle instinktive funktioner og meget primitive emotioner, som fx angstreaktioner, aggressioner og seksualitet. Uden hjernestammen og de strukturer, der ligger tæt omkring hjernestammen og det autonome nervesystem vil følelser ikke kunne sanses, idet følelser og vurderinger er forankret i kropslige sansninger. Disse dybtliggende strukturer er det fysiologiske grundlag for overhovedet at sanses noget som helst og er følelseslivets rod, og det er her de basale kredsløb for opmærksomhedsstyring og nærvær befinder sig. Disse områder modnes i løbet af barnets første 3 levemåneder.

Det næste lag, som står for emotionel mentalisering, kaldte MacLean for den ældre pattedyrs hjerne eller det limbiske system, og ligesom det autonome nervesystem mangler det limbiske system de neurale kredsløb, der gør det muligt at kommunikere sprogligt. Det limbiske system muliggjorde udviklingen og forfinelsen af sociale samspil og dermed også sociale emotioner som fx legelyst, stolthed, glæde og tristhed og tilføjede egentlige følelser til hjernens repertoire. Det limbiske system viderebearbejder og nuancerer affekter og forbinder perceptuelle og kognitive processer, og modnes fra 2 måneders alderen indtil ca. 1-1½ års alderen.

Det tredje lag, som står for den rationelle mentalisering, kaldte MacLean for den nye pattedyrs hjerne. Området består hovedsagelig af den nyere hjernebark, der viderebearbejder kognitive rationaler og gør det muligt for os at foretage langtidsplanlægning. Denne hjernedel indeholder de centre, der sammenholder og skaber mening i perceptionerne og giver mulighed for et komplekst og nuanceret følelsesliv. Den udvider bl.a. en følelse med det, der tænkes om den. Frontallapperne foretager den ultimative affektregulering og modnes langsomt gennem barndommen og ungdomsårene indtil ca. 20-23 års alderen.

Et barn som mangler oplevelsen af en forudsigelig, stabil omsorgsperson, får ikke stimuleret områderne på protomentaliserings- og det emotionelle mentaliserings niveau tilstrækkeligt, det vil sige de grundlæggende følelsesmæssige strukturer, og barnet mister evnen til følelsesregulering, hvilket placerer nervesystemet i en skrøbelig tilstand.

Alle børn har fra fødslen et grundlæggende behov for hjælp til at etablere regulation i nervesystemet på grundlæggende niveauer, hvilket øger deres modstandsdygtighed overfor stress. Dette gøres bl.a. gennem almindelig forældreadfærd, hvor omsorgspersonerne synkroniserer sig med barnets nervesystem. I perioden, hvor det autonome nervesystem er under udvikling, modnes strukturer der er vigtige for kropssansning, affektregulering og stresshåndtering. Overdreven og kronisk udsættelse for stresshormoner ændrer nervesystemets strukturer og hæmmer nervesystemets evne til at skabe relevant sammenhæng, hvilket stresser det yderligere. Barnet udvikler hyperfølsomhed overfor ydre stimulering og vil hurtigt kunne indgå i voldsomme følelsesmæssige reaktioner.

Det limbiske system udvikler sig ligesom det autonome nervesystem, i det tidlige samspil mellem omsorgsperson og barn. Den følelsesmæssige afstemning der sker mellem barnet og dets primære omsorgsperson etablerer barnets tilknytningsmønster, hvilket spiller en stor rolle for, hvordan nervesystemet senere kommer til at indgå i sociale relationer. De påvirkninger vi udsættes for tidligt i livet, har stor betydning for, hvilke sociale relationer vi senere både tiltrækkes og frastødes af. Mennesker er biologisk disponeret til at indgå i tilknytningsrelationer, og tilknytningsmønstre er tillærte mønstre, som bl.a. er udviklet for at mindske angst og øge tilpasningen til de primære omsorgspersoner. Den sikkerhed og åbenhed, som barnet er i stand til at gå ud i omverdenen med, bestemmes af hvor trygt det har været i relation til omsorgspersonerne. Manglende evne til at kunne regulere intensiteten af affekt er et alvorligt symptom hos børn udsat for omsorgssvigt, hvilket bl.a. betyder, at barnet mister muligheden for selvberoligelse.

I 12-18 måneders alderen sker der et stort udviklingsmæssigt fremskridt. Barnet får kontrol over primitiv adfærd og basale emotioner ved at hæmme impulser og overtage styring fra de refleksprægede/instinktive systemer og de limbiske strukturer. Udviklingen af præfrontal cortex betyder, at menneskets forståelsesområder udvikles, hvilket gør det muligt for barnet at reflektere, og udvikle evnen til at kunne forstå, hvad der foregår i andre. Det er denne del af hjernen, der gør det muligt at udarbejde langsigtede planer, strategiske overvejelser og følge dem. Det er i dette område oplevelsen af anger eller fortrydelse opleves. Ved skader i dette område kan menneskeliggørelsesprocessen ikke udfolde sig tilstrækkeligt. Barnet fastlåses i en rigid og konkret tankegang, det overvældes af sansestimuli, det har ofte svært ved at aflæse sociale interaktioner og huske udfald af tidligere begivenheder. Når barnet ikke er i stand til at hæmme impulser fra hjernens mere primitive områder, opstår der ukontrollable impulsgennembrud, som barnet ikke altid selv forstår. Modningen af frontallapperne er stærkt afhængig af ydre stimulering og kræver, at omsorgspersonen er i stand til at indgå i en socialisering af barnet, hvor barnets uhensigtsmæssige adfærd hæmmes.

I min daglige praksis ser jeg desværre alt for mange børn, der aldrig overvinder de følelsesmæssige skader, som de har erhvervet gennem et forstyrret tidligt forældre-barn samspil. Kendetegnende for disse børn er, at de ikke er i stand til at sætte sig i andres sted og leve sig ind i andres følelser. De udvikler ikke legeevidne, har ofte en begrænset forestillingsverden, føler ingen skyld, har ingen selvindsigt og har svært ved at se deres andel, når noget går galt. Disse børn har et følelsesmæssigt og ofte livslangt handicap, og når de på et tidspunkt selv får børn, fortsætter den sociale arv.

Den allertidligste indsats er altafgørende for personlighedens udvikling og fejludvikling og har en afgørende betydning for barnets fortsatte trivsel. Uanset om det drejer sig om tidligt følelsesmæssigt skadede børn eller børn med mindre udtalte følelsesmæssige vanskeligheder, ved man, at jo længere tid der går, hvor børnene ikke bliver forstået med deres følelsesmæssige vanskeligheder, jo mere vokser deres personlighedsmæssige problemer. Børn der har været udsat for en høj grad af

omsorgssvigt og overgreb fra en tidlig alder, pådrager sig livslange personlighedsmæssige skader. Der er tale om en omfattende og vanskelig samfundsopgave, som vi skylder de svageste børn i vores samfund at løse. I modsat fald er konsekvenserne for disse børns skader permanente og de kommer som voksne til at udgøre et stort samfundsmæssigt problem.

Som en af de anerkendte amerikanske neurofysiologer Bruce Perry har udtalt : ”Et samfund fungerer som en refleksion af dets praksis omkring børneopdragelse. Hvis børn ignoreres, ikke beskyttes mod vold, bliver dårligt uddannet vil de som voksne skabe et lidet kreativt og voldeligt samfund. - Et samfund høster som det sår.”